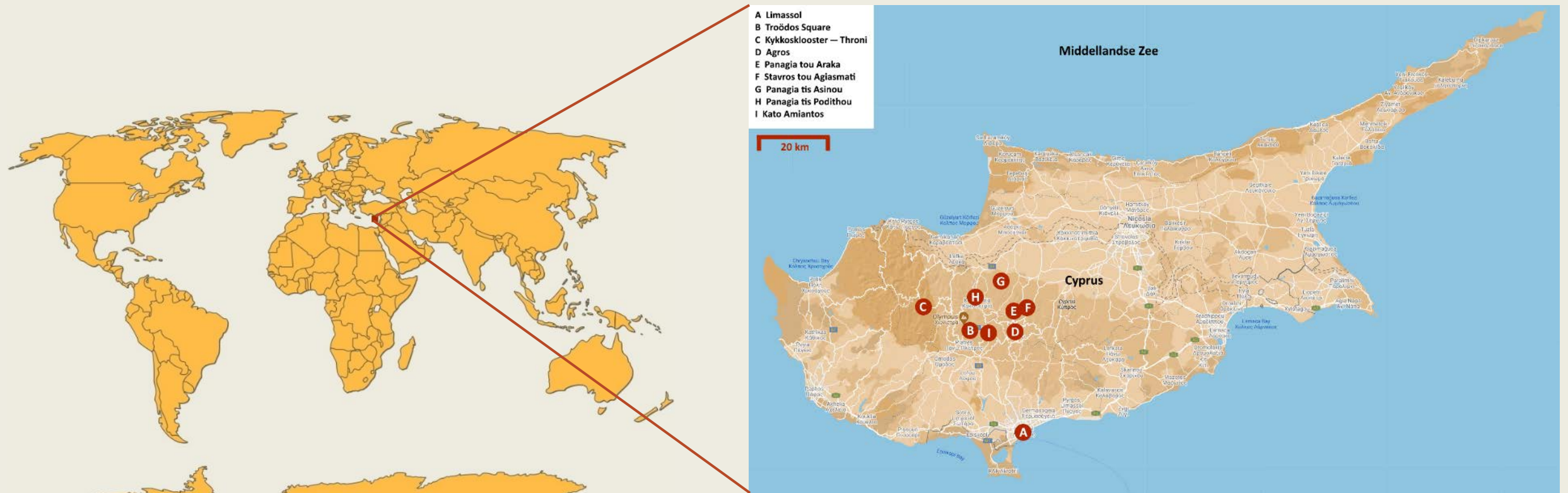

Juweeltjes in de bergen

Cyprus | Anno 2023

Dinsdag 25 april | Limassol – Kykkos – Omodos – Limassol..... 2

Woensdag 26 april | Limassol – Troödosgebergte – Limassol 18

Dinsdag 25 april | Limassol – Kykkos – Omodos – Limassol

De komende twee dagen gooien we het roer om. De kustgebieden laten we achter ons, we trekken het binnenland in. Daar gaan we vooral naar overblijfselen van de indrukwekkende Byzantijnse cultuur op zoek. Acht eeuwen lang, van 395 tot 1191, drukte die haar stempel op Cyprus.

*Langs een kronkelende weg klimmen
we steeds hoger de bergen in*

Met een rit van twee uur voor de boeg neemt reisgids Antonía de gelegenheid te baat om wat over het hedendaagse Cyprus te vertellen. Terwijl chauffeur Sean ons steeds dieper de bergen in voert, door een zonovergoten landschap waar er geen wolkje aan de lucht is, buigen wij ons over de sociaaleconomische situatie van de modale Cyprioot. En daar is wél een wolkje aan de lucht, zo blijkt.

Bruto bedraagt het laagste inkomen in Cyprus 885 euro per maand, netto is dat

800 euro. Na zes maanden komt daar 40 tot 45 euro bij. Met een diploma op zak start je iets hoger, meestal in de buurt van 1 000 euro. Officieel zou het gemiddelde loon in Cyprus 2 000 euro bedragen, maar Antonía kent bitter weinig mensen die elke maand zo'n hoog bedrag op zak steken.

Overheidsambtenaren zijn de prima donna's van de arbeidsmarkt. Als leraar begin je aan 1 800 euro, een bedrag dat tijdens je loopbaan naar drie- tot vierduizend euro bruto

stijgt. Als prof aan een unief vang je zelfs € 5 000 per maand. Veel leraren en professoren leggen in Griekenland hun krijtje neer en zakken naar Cyprus af, omdat in hun thuisland hun lonen respectievelijk 900 en 1 400 euro bedragen.

Rechts schuift een [Engelse privéschool](#) aan het raam voorbij. Het kostgeld bedraagt er 8 000 euro per jaar. Een overheidsschool daarentegen is gratis. De lessen duren er van 7.30 u. tot 13 u., 's namiddags hebben de

leerlingen vrij. En de leraren ook. Die vrije tijd gebruiken ze om tegen betaling privéles te geven, vaak aan dezelfde leerlingen die ze 's morgens in de klas hadden. Want waarom zouden ze zich inspannen om in de klas goed onderwijs te leveren, sneert Antonía. Ze zijn vast benoemd en krijgen nooit controle.

Pas in 1992 werd de University of Nicosia opgericht, de allereerste publieke universiteit in Cyprus

Slaag je op het einde van het secundair onderwijs in een speciaal examen, dan krijg je toegang tot de universiteit. Dat is ooit anders geweest. Want pas in 1992 werd de University of Nicosia opgericht, de allereerste publieke universiteit in Cyprus. In 2004 gevolgd door de Cyprus University of Technology in Limassol. Inschrijven bij een publieke universiteit is gratis, bij een privéuniversiteit kost je dat 20 000 euro per jaar. Als student aan een unief heb je recht op een studiebeurs van 1 400 euro per jaar.

Vroeger moest je voor universitaire studies naar het buitenland. Vaak was dat Griekenland of het Verenigd Koninkrijk. Voor een specialisatie in de geneeskunde trok je meestal naar Duitsland. Zelf heeft Antonía vier jaar lang in Frankrijk gestudeerd, terwijl twee van haar zussen in Griekenland Frans en economie gestudeerd hebben. Een derde zus trok voor haar universitaire studies naar de Verenigde Staten.

Pas in 2020 kwam er in Cyprus een systeem van algemeen toegankelijke en betaalbare

gezondheidszorg. Voordien was dat aan ambtenaren en aan vluchtelingen uit 1974 voorbehouden. Tegenwoordig betaalt iedereen een bijdrage aan de sociale zekerheid en krijgt daarmee toegang tot betaalbare gezondheidszorg.

In 2014 ging de tweede grootste bank van het land failliet, veel mensen verloren een groot deel van hun spaargeld

Op pensioen heb je recht zodra je 65 bent. Je

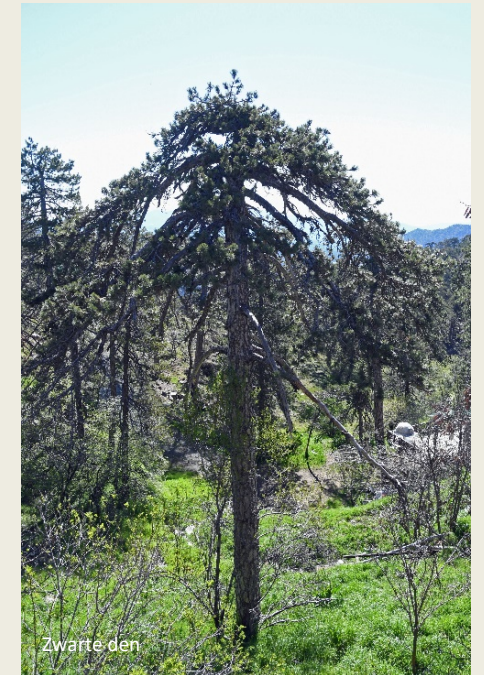
Laurierboom

Gouden eik

Judasboom

Zwarte den

kan ook vanaf je 63e stoppen, maar dan betaal je 12 % belasting op je pensioen. In de privésector bedraagt je pensioen ongeveer 400 euro per maand, bij ambtenaren kan dat tot 2 000 euro oplopen.

Tweeduizend ton munitie werd in de volle zon gestockeerd, zonder enige vorm van bescherming

In een niet zo ver verleden bedroeg de werkloosheid 20 %. Velen emigreerden daarom naar landen zoals het Verenigd Koninkrijk en Duitsland. Tegenwoordig is de werkloosheid naar 7 % gezakt. Ben je werkloos, dan heb je zes maanden lang recht op een klein bedrag. Het toerisme bloeit in Cyprus en genereert

tewerkstelling, maar dat brengt weinig soelaas. Want hotels en restaurants hebben een perfide voorkeur voor buitenlandse werknemers omdat die weinig of geen eisen stellen inzake lonen en werkuren. Alsof er nog niet genoeg economische ellende was, kwam daar de financiële crisis van 2014 bovenop. De tweede grootste bank van het land ging failliet, veel mensen verloren een groot deel van hun spaargeld, bedrijven werden gesloten, het maandloon werd gehalveerd.

Zo deprimerend het beeld is dat Antonía van Cyprus schetst, zo groots is het beeld van Cyprus dat aan het raam voorbyschuift. Langs een kronkelende weg klimmen we steeds hoger de bergen in. We zitten ongeveer achthonderd meter hoog nu, we kijken uit over

dichtbeboste bergen en diepe valleien. Hier en daar merken we een bloeiende mimosa op die alleen op deze hoogte groeit.

Uit pure schaamte zijn de bloesemblaadjes van de judasboom sindsdien roze gaan kleuren in plaats van wit zoals voordien

Voor een appartement met zeezicht en drie slaapkamers loopt in Limassol de prijs al gauw tot 1,2 miljoen euro op. Natuurlijk hangt dat sterk van de locatie af, maar voor minder dan 1 600 euro per m² vind je er niets. Een tweedehandsappartement met twee slaapkamers kost je 250 000 euro, een studio huur je voor 600 euro per maand, een klein appartement voor 800 euro.

Zulke bedragen staan helemaal niet meer in verhouding tot de salarissen van gewone mensen. Voor jonge koppels is dit een torenhoog probleem, zelfs als ze allebei een job hebben en samen tweeduizend euro per maand inbrengen. Hoe hard ze ook werken, gewone Cyprioten kunnen geen kapitaal opbouwen. Covid heeft bij die prijsstijgingen in de vastgoedsector een rol gespeeld, maar toch is het vooral de gestegen vraag die dit veroorzaakt heeft. Antonía denkt dan in de eerste plaats aan de Russen, de Oekraïners, de Israëli's, de offshorearbeiders, ...

De elektriciteitsfactuur, dat is dan weer een heel ander verhaal. Die bedraagt 600 euro per twee maanden, of zelfs 800 euro als je airco en verwarming moet meerekenen. Met

covid of met de inflatie heeft dat hallucinante bedrag niets te maken, met een zware ontploffing in een militaire basis des te meer.

Want in 2009 werd op de Middellandse Zee een illegaal munitietransport onderschept. Een schip met 98 containers aan boord, samen goed voor meer dan tweeduizend ton munitie, was van Iran naar Syrië onderweg. In strijd met het UN-embargo dus. Het schip werd naar een haven op Cyprus afgeleid. Daar vond een stel oenen er niets beter op dan het goedje op een militaire basis te stoceren, in de volle zon, zonder enige vorm van bescherming – *an accident waiting to happen*. Op 11 juli 2011 ontplofte het zaakje. Het was op dat moment de zwaarste niet-nucleaire artificiële explosie van de 21e eeuw. Dertien doden vielen er. Waaronder de tweelingzonen van mijn buurvrouw, stipt Antonía aan.

Toch is het hier nog vrij koel, vorige week lag hier nog wat sneeuw

Maar ook de naburige [elektriciteitscentrale van Vasilikos](#) deelde in de klappen. Een jaar duurde het vooraleer de centrale weer elektriciteit begon te leveren. De kosten van de herstelling werden op de klanten afgewenteld. Dat de minister van Defensie in de gevangenis over zijn stommiteiten mocht nadenken, vindt Antonía maar een schrale troost.

Steeds hoger zijn we al die tijd geklommen, de hellingen zijn nu bijna uitsluitend met zwarte dennen bedekt. Die naaldbomen met hun typische afgeplatte kruin voelen zich pas goed vanaf 1 200 m boven de zeespiegel. Veel zonlicht hebben ze ook nodig, maar dat

is hier geen probleem. Meer nog, zonlicht is hier zo abundant dat zich zelfs onder de bomen gezonde vegetatielagen ontwikkelen.

Toch is het hier nog vrij koel, vorige week lag hier nog wat sneeuw herinnert Antonía zich.

Dat wisten de Britten maar al te goed. Nauwelijks een jaar nadat ze Cyprus in handen gekregen hadden, begonnen ze hier een *hill station* uit te bouwen, een plek waar ze op adem konden komen als de verschroeiende zomerhitte de kustgebieden in haar greep

[Troödos Square](#), ongeveer 1 730 m boven de zeespiegel, vormde indertijd het hart van het *hill station*. Tegenwoordig kom je hier voor allerlei toeristische activiteiten – 's zomers is dat vooral wandelen en fietsen, 's winters skiën. Je kan er de traditionele *soutzoukos* kopen, de lange, worstvormige snoepjes van walnoten of amandelen die gedipt zijn in een plakkerige crème van druivensap, rozijnen, granaatappel, ..., noem maar op. Het is een van de populairste lokale zoetigheden, de tegenhanger van de Georgische *tsjoertsjchela* en de Armeense *soetsjoesj*.

Voor ons is dit het hoogtepunt van de dag, in de letterlijke betekenis van het woord althans. Rechts kijken we op Mesaoria neer, de centrale vlakte van het eiland. Daarachter rijst het Kyreniagebergte op. Links in de verte markeert de grote witte bol van een Brits radarstation de [Olympus](#), met 1 951 m de hoogste berg van Cyprus.

In deze bossen voelen wilde dieren zoals moeflons zich thuis

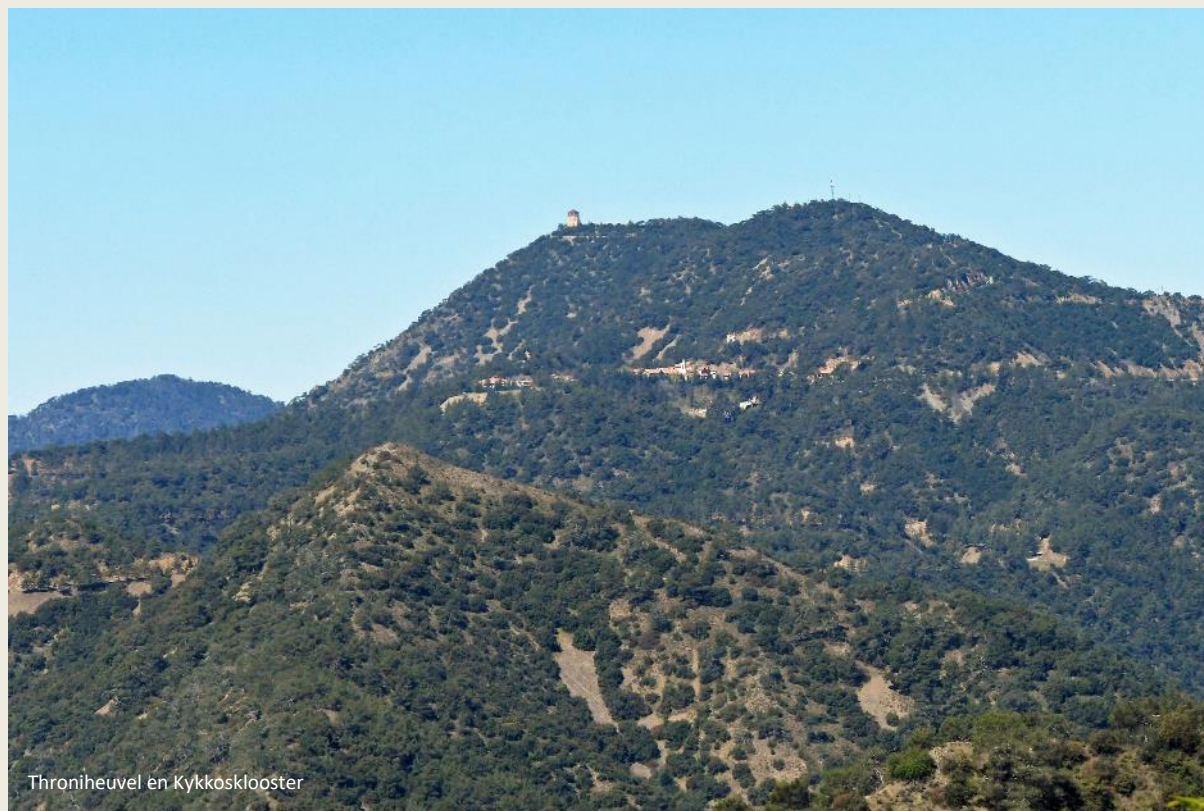
In deze bossen voelen wilde dieren zoals moeflons zich thuis. Ramingen van hun aantallen lopen uiteen van 1 200 tot 3 000 individuen. Bedreigd zijn ze nog niet, maar echt geruststellend is hun situatie niet. Overigens was het de gestileerde afbeelding van een moeflon die de staartvleugel sierde van de vliegtuigen van Cyprus Airways. Maar ook dat is een droevig verhaal, want de nationale

luchtvaartmaatschappij werd in 2015 failliet verklaard. De financiële crisis gaf de doodsteek.

In de verte wordt onze bestemming zichtbaar – een orthodoxe kerk op de Throniheuvel en wat lager tegen de helling het Kykkosklooster

Bloeiende planten, daar heeft Cyprus geen gebrek aan. Meer dan 1 800 soorten geven het eiland kleur. Daarvan zijn er 142 endemisch, weet Antonía uit het hoofd te vertellen, en daarvan kan je er 53 uitsluitend in deze bergen aantreffen. Geregeld duiken er bomen met roze bloemen naast de weg op. Judasbomen noemen wij dat, de legende wil dat Judas zich na zijn verraad aan zo'n boom verhangen heeft. Uit pure schaamte zijn de bloesemblaadjes sindsdien roze gaan kleuren in plaats van wit zoals voordien. Maar het zijn de Fransen die het bij het rechte eind hebben. Zij noemen deze boom *arbre de Judée*, omdat hij uit Judea afkomstig is.

Veel mensen wonen er niet in [Prodromos](#), toch niet op permanente basis. Hooguit een honderdtal. Dat het dorpje 1 390 m hoog in de bergen ligt – het hoogstgelegen dorpje van Cyprus – heeft daar veel mee te maken. Voor ons begint hier de afdaling naar de Marathasavallei oftewel de Kersenvallei. Dat kersenbomen hier welig tieren verrast dus niet. Even na tien wordt links in de verte ein-

delijk onze bestemming zichtbaar – een orthodoxe kerk op de Throniheuvel en wat lager tegen de helling het Kykkosklooster. Maar het zal nog even duren vooraleer de weg die als een slang over de hellingen kronkelt, ons tot daar brengt.

Dat biedt Antonía ampele gelegenheid om op de ontstaansgeschiedenis van het klooster in te zoomen. Daartoe keren we ruim 900 jaar terug in de tijd, toen Jesaja een van de vele heremieten was die zich hier in de bergen teruggetrokken hadden. Op zekere dag verscheen Manuel Boutoumites, de Byzantijnse

gouverneur van Cyprus, op het toneel. De jacht op een stel moeflons had hem zodanig in de ban gehouden dat hij op den duur niet meer wist waar hij zich bevond. Geen nood, hij kreeg Jesaja in het oog, die zou hem de weg wel wijzen. Maar Jesaja was aan het bidden. Door aardse banaliteiten zoals verdwaalde gouverneurs liet hij zich niet afleiden.

Boutoumites was er de man niet naar om genegeerd te worden en ontstak prompt in een Byzantijnse colère. Hij gaf de verwaande heremiet een paar rake klappen en liet hem

halfdood achter. Terug in zijn paleis – de legende laat in het midden hoe hij dan wel de weg gevonden heeft – werd de gouverneur ernstig ziek. Niemand die hem genezen kon. Tot hij een droom kreeg waarin hem aangeraden werd de heremiet op te zoeken en hem vergiffenis te vragen.

Zo gezegd, zo gedaan. Jesaja aanhoorde de excuses, genas de gouverneur en vroeg in ruil een bescheiden wederdienst. Of Boutoumites de keizer in Constantinopel ervan kon overtuigen een heel bijzonder icoon aan Cyprus te schenken. Meer bepaald een icoon van de Maagd Maria dat indertijd door de evangelist Sint-Lucas *himsel* geschilderd was. Mocht de keizer dan ook nog de bouw van een klooster financieren waar het icoon in ondergebracht kon worden, dan was Jesaja helemaal tevreden.

Dat vond Boutoumites veel te hoog gegrepen. Die wensen zou de keizer nooit honoreren. Maar Jesaja hield voet bij stuk. Samen trok het tweetal naar Constantinopel om de zaak van het icoon te bepleiten.

Neen, was het antwoord van keizer Alexios Komnenos. Zou hij op deze vraag ingaan, dan kon voortaan om het even wie een verhaaltje komen opdissen om het een of het ander gefinancierd te krijgen. Zie je wel, zal Boutoumites toen gedacht hebben. Maar dat was buiten de waard gerekend. Alsof God zelf er zich mee bemoeide, werd de jongste dochter van de keizer plots erg ziek. Boutoumites herkende de symptomen meteen – dat was die

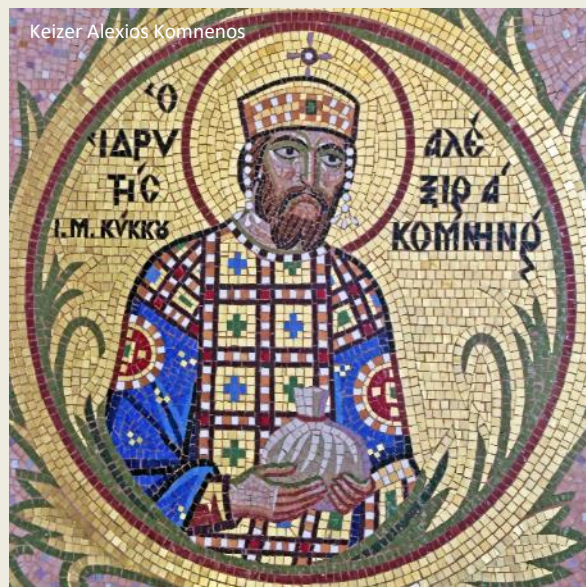
vreemde ziekte die hem ook getroffen had. Het vervolg laat zich raden. Alleen Jesaja was in staat de dochter van de keizer te genezen en Alexios Komnenos zag zich genoodzaakt als wederdienst zijn wensen in te willigen.

Jesaja genas de gouverneur en vroeg in ruil een bescheiden wederdienst

Zoals bij vele legendes bevat ook deze een kern van waarheid. De Byzantijnse keizer heeft inderdaad de bouw van het Kykkos-klooster bekostigd en het heilige icoon laten overbrengen. Wellicht heeft hij dat gedaan om het kleinood in veiligheid te brengen, want het waren woelige tijden toen.

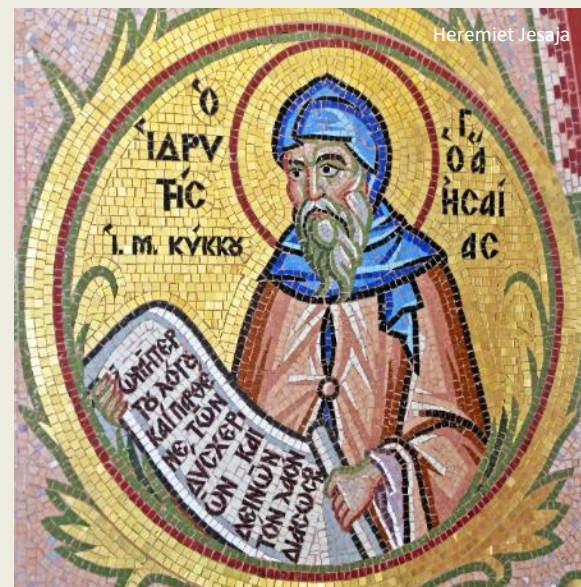
Heilig en koninklijk klooster, bron van het Kruis, zo luidt de volledige titel van het klooster. Heilig omdat een heilige monnik aan de bouw ervan ten grondslag lag, koninklijk omdat een koning het gefinancierd heeft, bron van het Kruis omdat het over een kruis gebouwd is. Dat laatste gaf het klooster het recht zichzelf te besturen, zonder kerkelijk gezag boven zich, maar wel binnen de context van de kerk van Cyprus.

Het mag misschien niet op die manier gezegd worden, maar in feite is dit klooster stinkend rijk. Antonía schrijft dat toe aan mensen die bij hun dood hun eigendommen vaak aan een klooster schonken. Zo vermeden ze dat Turken hun bezittingen zouden confisqueren. In de 16e eeuw telde het klooster 400

monniken, in de 18e eeuw 200, vandaag zijn er dat nog 24.

De beroemdste van al die monniken is ongetwijfeld Michael Mouskos. In 1926 trad hij hier als 13-jarige novice in het klooster. Bij zijn priesterwijding nam hij de naam Makarios aan. Uiteindelijk zou hij het tot aartsbischop en zelfs tot president van Cyprus schoppen. Toch bleef dit klooster heel zijn leven zijn favoriete verblijfplaats. Geregeld kwam hij er op bezoek, zelfs nadat hij in 1960 president was geworden. In 1974 schuilde hij er zelfs voor de Turkse bombardementen. In 1977 stierf hij aan een hartinfarct. Veel te jong eigenlijk, merkt Antonía op. Wellicht werd de stress van zijn job hem fataal, voegt ze eraan toe. Al zal het feit dat hij kettingroeker was hem ook geen goed gedaan hebben.

Half elf. Na iets meer dan twee uur rijden bereiken we het [Kykkosklooster](#). Dat hier überhaupt nog altijd een monumentaal klooster overeind staat, mag een klein mirakel heten, want in de loop van de geschiedenis zijn de gebouwen meermaals afgebrand. Maar aan grootsheid hebben ze na al die eeuwen weinig of niets ingeboet.

Zoals het klooster er nu bijstaat, dateert het van 1831. Kleurrijke mozaïeken sieren de wanden van het portaal en van de halfopen kloostergang. Ze zijn op het einde van de vorige eeuw onder meer door de gebroeders Kepola gemaakt. Antonía wijst enkele bekende taferelen aan. Bijvoorbeeld Sint-Lucas die het fameuze icoon van Maria schildert, of een engel die alvast met enkele bouwstenen voor een kerk komt aandragen. We herkennen keizer Alexios Komnenos die met de

ziekte van zijn dochter geconfronteerd wordt, en de kloostergemeenschap die het bewuste icoon in ontvangst neemt. Dat de kloostergemeenschap in weldaden uitmunt, blijkt ten overvloede uit diverse taferelen – een man die geneest nadat hij van zijn paard gevallen is, drenkelingen die gered worden nadat een zwaardvis de wand van hun schip doorboord heeft, kloosterlingen die onderwijs verstrekken aan wie dat wil, ...

Het icoon van de Heilige Maagd Maria zou door Sint-Lucas zeven jaar na de dood van Jezus geschilderd zijn met een levende Maria als model

Wat er precies met de Heilige Maagd Maria na haar dood gebeurd is, daar zijn katholieken en orthodoxen het niet over eens. Katholieken spreken van de *Tenhemelopneming* van Maria. Op schilderijen zien we haar hoog in de lucht zweven, terwijl een onzichtbare kracht haar optilt. Ze staat rechtop, haar blik is vol devotie omhoog gericht. De beeldtaal is duidelijk – Maria wordt *met lichaam en ziel* in de hemel opgenomen.

Neen, zeggen orthodoxen, theologisch is dat niet juist. Zij spreken over de *Ontslapenis* van de Moeder Gods. Op een mozaïek op het pleintje voor de kerk zien we hoe dat precies in zijn werk gegaan is. Maria's lichaam ligt levenloos op een bed, omringd door een hele reeks lieden, waaronder de twaalf apostelen. Van enige vorm van opstijgen is hier geen

Aartsengel Michaël, Sint Petrus

Kykkoslooster – Portaal

Sint-Paulus, Aartsengel Gabriël

Lucas vraagt Maria toestemming om haar icoon te schilderen

sprake. Maar dan is er Jezus die in een beschermende houding aan haar bed staat. In zijn handen houdt hij een kindje dat in doeken gewikkeld is. Dat kindje stelt de ziel van Maria voor. De beeldtaal is duidelijk – Maria's *ziel* zal door Jezus naar de hemel meegenomen worden, haar *lichaam* daarentegen zal op aarde achterblijven.

Nieuwsgierig betreden we de

kerk, een vrij grote koepelbasiliek met drie beuken. Niets is onverlet gelaten om de arge-loze kerkbezoeker vanaf het eerste ogenblik te imponeren. Luisterrijke pracht spat van de hoge plafonds, de Russische luchters, de fresco's op de muren. Daar herkennen we scènes uit het leven van Jezus en Maria. Ze zijn omstreeks 1980 aangebracht.

Vooraan rechts staat de zetel

Lucas toont het Heilige Icoon aan Maria

van de aartsbisschop, herkenbaar aan het icoon van Barnabas. Zelfs al komt de aartsbisschop waarschijnlijk nooit op bezoek, toch moet die zetel er zijn, beklemtoont Antonía.

Maar het is vooral de indrukwekkende iconostase uit de 18e eeuw die tot de verbeelding spreekt. Het lijkt wel een metershoge wand van goud, bekleed met iconen in de traditionele stijl, versierd met olielampen en kandelaars.

Maria als Eleoussa

Een van die iconen is het wonderlijke icoon waarvoor we gekomen zijn, het icoon van de Heilige Maagd Maria dat Sint-Lucas zeven jaar na de dood van Jezus geschilderd zou hebben, met een levende Maria als model. Al mag je dat ook weer niet al te letterlijk nemen, want Lucas zou wel aan het schilderij begonnen zijn, maar door een wonder zou het schilderij zichzelf voltooid hebben.

Maria als Platytera

Voor katholieken wordt Maria met lichaam en ziel in de hemel opgenomen, voor orthodoxen wordt alleen Maria's ziel door Jezus naar de hemel meegenomen

Wat er ook van zij, in 1576 blijkt het beroemde icoon in een omhulsel van verguld zilver verpakt te zijn. Sedertdien heeft niemand het nog mogen aanschouwen. Ten overvloede is dat zilveren foedraal met een doek van onze blikken afgeschermd. Kortom, we blijven op onze honger.

Als troostprijs hangt er een kopie naast. Wat dan weer de vraag doet rijzen hoe

Ontslapenis van Maria

men een kopie kan maken van iets dat niemand ooit gezien heeft. Maar Antonía heeft haar antwoord klaar. Indertijd maakte Lucas niet één, maar drie originele exemplaren. Daar werden dan weer 70 kopieën van gemaakt. Eén daarvan stond model voor de huidige kopie.

Vele tientallen zilveren en gouden relikwiehouders in een zaaltje achteraan versterken de indruk van verpletterende weelde die van dit klooster uitgaat. Ook het aanpalende museum zou bulken van de rijkdom, maar daar

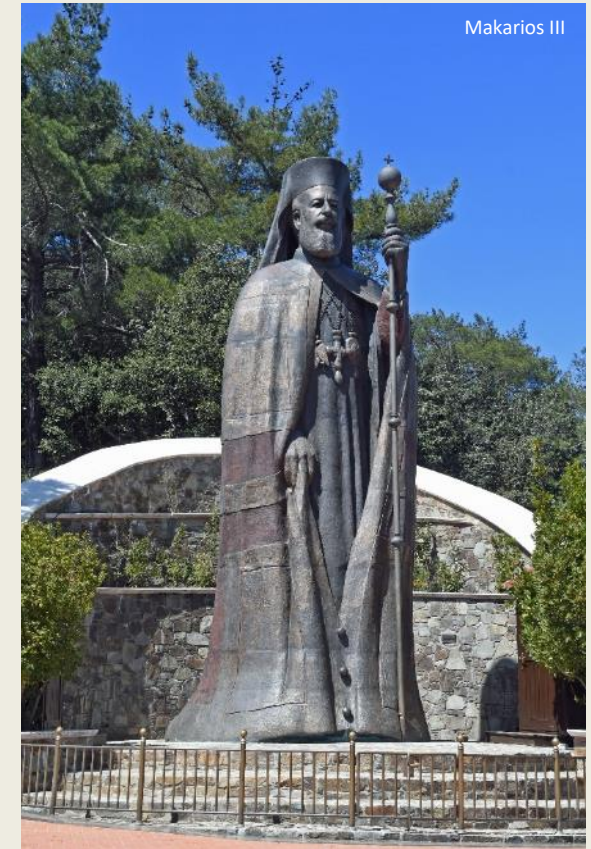
hebben we helaas geen tijd voor.

Zo lief had Makarios deze omgeving, dat het zijn uitdrukkelijke wens was hier begraven te worden. Niet alleen had hij hier als jonge novice verbleven, hij was hier zelfs in 1913 in het bergdorpje [Pano Panagia](#) geboren. Een slim kereltje was het, in die mate dat men hem naar [Boston University](#) in het Amerikaanse Massachusetts stuurde om er theologie en sociologie te studeren. Terwijl hij daar verbleef, stelde men hem aan tot bisschop van Kytion. Tijd om terug te keren dus en zich

gaandeweg tot aartsbisschop op te werken. Tussen 1955 en 1959 werd hij het boegbeeld van de strijd voor onafhankelijkheid van de Britse kolonisator. Van 1960 tot aan zijn dood in 1977 combineerde hij de jobs van president en aartsbisschop van Cyprus.

Zijn graf bevindt zich een tweetal kilometer verderop. Sean dropt ons op een parking die door een joekel van een bronzen standbeeld overschouwd wordt. Negen ton weegt het, het is in Engeland door een Cypriotische artiest gemaakt. Aanvankelijk stond het in de

hoofdstad Nicosia, pal voor het aartsbischoppelijk paleis. Maar de toenmalige aartsbisschop kreeg het op zijn heupen van het imposante beeld van zijn voorganger en liet het in 2008 naar hier overbrengen.

De beroemdste van al die monniken is ongetwijfeld Michael Mouskos

Een pad van roze bakstenen leidt langs de helling naar boven, eerst naar het graf van

Throni – Graftombe van Makarios III

Makarios, dan naar de top van de [Throniheuvel](#) waar zich een orthodox kerkje bevindt. Pakweg om de tien meter staat links en rechts van het pad een wit kapelletje met een levensgrote mozaïek. Die stelt telkens een andere heilige uit de Grieks-orthodoxe kerk voor.

Pracht en praal zijn ver te zoeken, soberheid en bescheidenheid zijn de norm bij het graf van Makarios

In aanmerking genomen dat twee paden naar boven leiden en dat ze ongeveer 450 m lang zijn, moeten het er beduidend meer dan honderd zijn, de heiligen die hier geafficheerd worden. *Ja, we hebben veel heiligen, mijmert Antonía desgevraagd, heel veel. Ik wist niet eens dat het er zoveel waren.*

Er lijkt zelfs een hiërarchie van toepassing te zijn, want de belangrijkste heiligen, zoals Petrus, Paulus, Johannes en Jacobus, staan helemaal bovenaan. Maar zover zijn we nog niet. Antonía wijst een gouden eik aan, een boom die enkel op Cyprus voorkomt, meer

bepaald op de flanken van het Troödosgebergte. Een grote boom is het niet, hoger dan tien meter zal hij nooit worden. Zijn naam dankt hij aan de goudkleurige onderkant van zijn immergroene blaadjes.

Een protserig mausoleum is het niet geworden, de laatste rustplaats van de eerste president van het onafhankelijke Cyprus. Pracht en praal zijn ver te zoeken, soberheid en bescheidenheid zijn de norm. De koepelvormige, halfopen crypte is deels in de berghegeling ingewerkt. Op de eenvoudige stenen graftombe rust een plaat van zwart marmer

met Makarios' laatste woorden – *Mijn hart, mijn ziel en mijn gedachten zullen altijd bij u zijn.* Een soldaat houdt er roerloos de wacht, een tweede hangt wat rond bij een wachthokje. Om de dertig minuten lossen ze elkaar af. Voor mannen is legerdienst verplicht in Cyprus, ze duurt 14 maanden, beantwoordt Antonía onze voor de hand liggende vraag.

Het is wellicht deze rust, deze eenzaamheid zelfs, die de aanleiding was voor Makarios' wens hier begraven te worden

Throni – Kapel van de Heilige Maagd van de Regen

Het bakstenen pad gaat nu over in een stigtige rechte strook die niet zonder grandeur pal op een kerkje uitmondt. Zo bereiken we de top van Throni, met 1 318 m het hoogste punt van de wijde omgeving. Pas in 2011 is dit achthoekige kerkje voltooid. Het is aan Maria gewijd en fonkelt nog van nieuwigheid. In tijden van droogte wordt hier tot de Heilige Maagd gebeden. Het heilige icoon wordt dan processiegewijs vanuit het klooster naar boven gedragen om hier aanbeden

te worden, in de hoop dat daar regen van komt.

In een troostend gebaar vleit Maria haar hoofd liefdevol tegen dat van haar Zoon

Binnen treffen we een baldakijn op vier zwarte pilaren aan met daaronder een icoon van Maria, in koper en zilver ditmaal. Maria is er als *Eleousa* afgebeeld, de meest menselijke van de drie standaardvoorstellingen in de orthodoxe iconografie. Moeder en Zoon

Baldakijn met icoon

Icoon – Maria als Eleousa

Apsis – Maria als Platytera

weten welk lijden Hem te wachten staat. In een troostend gebaar vleit Maria haar hoofd liefdevol tegen dat van haar Zoon.

Maria met het kind Jezus in haar schoot stelt de menswording van Jezus voor

Uit de koepel kijkt een pantocrator op ons neer. Zulke afbeelding siert vrijwel steeds de centrale koepel van een Byzantijnse kerk. Ze stelt Christus in zijn almacht voor, Christus als heerser over alles. In zijn linkerhand houdt hij het Evangelie, met zijn rechterhand maakt hij

het gebaar van de leraar. Maar verrukt zijn we niet over de esthetische kwaliteiten van dit fresco.

Dat zijn we dan weer wel over de Mariamozaïek op de schelp van de apsis. Ditmaal is ze als *Platytera* afgebeeld, de derde standaardvoorstelling van Maria. Op haar borst is een medaillon weergegeven met een beeltenis van Jezus. Toch stelt dit geen Maria met het kind Jezus *op* haar schoot voor, dit is een Maria met het kind Jezus *in* haar schoot. Met andere woorden, hier aanschouwen we de menswording van Jezus. Maria zelf heeft

haar armen in een biddende houding opgeheven. Door ons haar open handpalmen te tonen, getuigt ze van haar reinheid. Met andere woorden, ze is zuiver genoeg om Gods Zoon te ontvangen.

Dat alles mag ons niet doen vergeten hoe wondermooi het uitzicht van op deze heuvel is. Naar alle kanten kijk je over de beboste bergen uit, donkergroen met een zweem van

Heilige Jacobus

blauw licht. Sporen van bewoning zijn er nauwelijks, alleen in de verte zie je huizen op een bergtop. Het is wellicht deze rust, deze eenzaamheid zelfs, die de aanleiding was voor Makarios' wens hier begraven te worden. Dat met deze plek nog altijd een spirituele kracht geassocieerd wordt, tonen de wensbomen aan. Zakdoeken, sokken en zelfs mondkmaskers

zijn aan de takken vastgeknoopt, in de hoop dat de Heilige Maagd soelaas zal brengen.

Ja, we hebben veel heiligen, heel veel. Ik wist niet eens dat het er zoveel waren, mijmert ze

Witte bloesems van kerselaars herinneren er ons op de terugweg aan dat we nog steeds door de Marathasavallei rijden, de Kersenvallei. Rechts in de diepte, onzichtbaar tussen het weelderige groen, bevindt zich een eeuwenoud nonnenklooster, weet Antonía.

Toen het heilige icoon indertijd aan zijn moeizame tocht van Constantinopel naar Kykkos bezig was, heeft het daar drie dagen mogen rusten.

Het uitzichtpunt van Kokkini, 1 350 m hoog, biedt ons de gelegenheid de omgeving eens wat rustiger te bekijken. Even later daagt rechts in de diepte het Trooditissaklooster op. Een van de 70 kopieën die Lucas van het heilige icoon maakte, wordt daar bewaard. Maar dat is niet het enige waar dit klooster in uitmunt. Koppels die geen kinderen kunnen krijgen, kunnen zich tot dit klooster wenden.

De vrouw krijgt dan een riem mee. Draagt ze die om haar lenden, dan zal ze beslist zwanger worden. In dat geval is ze tot een wederdienst verplicht. En dat is niet niks – ze moet bijvoorbeeld een stuk grond aan het klooster schenken of een zoon overtuigen monnik te worden.

Plots worden we ontvankelijk voor alle mogelijke vormen van poëzie

Aan de lange afdaling over de beboste hellingen lijkt geen einde te komen. Maar dat geeft

niet, want de kronkelende weg levert steeds nieuwe panorama's. Ondertussen zijn er ook wat wolken opgekomen. Maar het blijft zonnig en warm, al was het daarstraks hogerop in de bergen een beetje koel. Zo naderen we stilaan de wijnstreek. **Foini** staat bekend als het dorp van de pottenbakkers. Vroeger liet men wijn rijpen in keramische potten. Die werden met hun conische bodem deels in de grond begraven en dan met een steen afgedekt.

Wijn, daar weten ze bij **Ktima Gerolemo** alles van. *Wine is bottled poetry*, zo luidt hun motto. Omstreeks half twee arriveren we te midden van een glooiend landschap in het wijndomein voor wat als een wijnproeverij aangekondigd is. En dat is precies wat het wordt, wijn proeven zonder franjes of overbodige poespas. Hier geen uitleg over hoe je wijn maakt, geen bezoek aan de productiefaciliteiten, geen mogelijkheid tot vragen stellen. Voor we het goed en wel beseffen hebben we

Vijgenboom

Historische wijnpers

Wijnpers

Amandelboom

een glas in de handen dat met de regelmaat van de klok om de drie minuten gevuld wordt. In amper twintig minuten drinken we zes verschillende wijnen, waarmee we niet alleen ons persoonlijk record scherper stellen, maar ook voor alle mogelijke vormen van poëzie ontvankelijk worden.

'The king of wines, the wine of kings', zo noemde Richard Leeuwenhart de Commandaria bijna duizend jaar geleden

Een droge witte wijn van een lokale druif passeert de revue, gevolgd door een rosé, eveneens van een lokale druif. Van de 56 wijnhuizen in Cyprus zijn er slechts twee die deze wijn maken. En we hebben er in Frankrijk

zelfs twee gouden medailles mee gewonnen, luidt het fier. Met nummer drie schakelen we op rood over, we proeven een wijn die een jaar op eik gerijpt is. Nummer vier is dan weer een half zoete wijn, ook op basis van een lokale druif.

Maar dat alles is niets meer dan het voorspel. Nummer vijf, daar draait het om. Dat is de fameuze *Commandaria*, de wijn die Richard Leeuwenhart bijna duizend jaar geleden *The king of wines, the wine of kings* noemde. In die tijd

heette deze wijn nog *Nama*, *Heilige wijn*. Pas in de 13e eeuw kreeg hij zijn huidige naam. Toch is hij nog steeds een beetje heilig, want tijdens de mis wordt hij voor de communie gebruikt. Het Brood wordt dan in *Commandaria* gedrenkt. Elk jaar in oktober wordt een *Commandaria* festival georganiseerd, een traditie die helaas door de coronapandemie op pauze gezet is.

Tegenwoordig is deze koningsdrank wettelijk beschermd.

Timos Stavroskerk – Iconostase

Timos Stavroskerk

Constantijn de Grote en Sint-Helena

Slechts dertien dorpen op Cyprus mogen hem produceren. Dat gebeurt op basis van 80 % witte druiven en 20 % rode druiven. Ons doet hij qua smaak wat aan tawny porto denken.

Het Cypriotische vuurwater, zo noemen ze nummer zes. Geen wijn dus, vernemen we terwijl we het wijnglas inruilen voor een schnapsglas, maar *zivania*, een sterke drank van 43°. Die laten ze vijf jaar rijpen in vaten waarin voordien Commandaria gerijpt is. Voorzichtig nippen we aan het kleine glaasje.

Qua smaak doet dit vuurwater ons aan calvados denken.

Als elk jaar drie miljoen toeristen Cyprus bezoeken, dan bezoeken elk jaar drie miljoen toeristen Omodos, monkelte Antonía, terwijl we ernaar op weg zijn. Het zegt iets over de sfeer van gezellige authenticiteit die het bergdorpje met zijn witte huizen en rode pannendaken tussen het weelderige groen probeert uit te stralen. Onze wandeling door de smalle straatjes brengt ons al spoedig bij de oorspronkelijke vestiging van Ktima Gerolemo waar historisch alaan uitgesteld

staat – een enorme wijnpers, oude wijnvaten en zelfs een distilleerapparaat om *zivania* mee te maken.

Gaandeweg belanden we in het pittoreske, maar zeer commerciële centrum van Omodos. Het zijn vooral toeristen die je in de straatjes en op de pleintjes ziet kuieren. In de kerk van het Timos Stavrosklooster, het klooster van het Heilig Kruis, is net een begrafenisdienst bezig.

'Kamer van Sint-Helena'

Als elk jaar drie miljoen toeristen Cyprus bezoeken, dan bezoeken elk jaar drie miljoen toeristen Omodos

We kuieren wat rond en keren dan op onze stappen terug. De kerk is leeg nu, op een handvol gelovigen na. Die staan aan te schuiven om de glazen plaat te kussen waarachter een groot zilveren kruis opgesteld staat. Alsof er nooit een coronapandemie geweest is.

In het bescheiden museum ontdekken we een interessante collectie kerkschatten – iconen, relikwiehouders, schilderijen, ... Op de eerste en de tweede verdieping van de kloostergang verkennen we authentieke kamers met houten lambrisering en plafonds. In een van de kamers zou Sint-Helena, de moeder van Constantijn de Grote, verbleven hebben toen ze op de terugweg van het Heilig Land Cyprus bezocht en her en der relikwieën van het Heilig Kruis uitdeelde.

[Top](#)

De wereld draait door, zelfs als wij op vakantie zijn. In Soedan woedt de burgeroorlog tussen twee rivaliserende legergeneraals in alle hevigheid. De evacuatie van westerse burgers verloopt moeizaam, het strategisch gelegen Cyprus vervult een spilfunctie. Gisteren zijn van op de Britse basis in Akrotiri de eerste vliegtuigen naar [Wadi Sayyidna](#) vertrokken, een voormalige RAF-basis iets ten noorden van Khartoem. Vannacht zijn ze in Larnaca geland met enkele tientallen Britse

burgers aan boord. Het ochtendnieuws staat er bol van.

De fresco's in de Byzantijnse kerkjes van het Troödosgebergte worden tot de mooiste van Cyprus gerekend

Ons belet dat niet om vandaag weerom het Troödosgebergte in te trekken. Ditmaal zijn het de wereldberoemde Byzantijnse kerkjes die op ons verlanglijstje staan. Al sedert de

11e eeuw werden in het Troödosgebergte zulke kerkjes gebouwd. Maar het fenomeen kreeg pas een flinke boost toen de Franse Lusignans in 1197 Cyprus in handen kregen. Want verdraagzaam waren ze niet, deze katholieke machthebbers. Al wie het orthodoxe geloof beleed kreeg met repressie en discriminatie te maken. Het bracht de clerus en vele gelovigen ertoe zich diep in het binnenland terug te trekken. Drie eeuwen lang konden ze hier, op de noordelijke hellingen van

het Troödosgebergte, in peis en vree hun kerkjes bouwen en hun geloof beleven.

Zijn faam dankt Agros vooral aan het rozenwater dat ze hier uit een bepaald type geurige rozen trekken

Groot waren deze kerkjes niet, meestal hadden ze de afmetingen van een flinke schuur. Gezien de weersomstandigheden – hoog in de bergen kon het nogal sneeuwen – werd er

vaak een steil pannendak overheen gebouwd, om te vermijden dat zich op het gebouw een dikke sneeuwlaag zou vormen die de kerk zou kunnen beschadigen.

Heel bijzonder zijn de snoepjes die ze van walnoten maken. De walnoten plukken kan je maar één dag per jaar

Binnenin leefden de beste kunstenaars zich uit op de muren en de plafonds en schilderden er de meest briljante fresco's. Vaak dienden deze voorstellingen om ongeletterde boeren de belangrijkste episodes uit de Heilige Schrift uit te leggen. Tegenwoordig zijn het vooral de goed bewaarde kleuren en de heldere details die in het oog springen. De fresco's van het Troödosgebergte worden tot de mooiste van Cyprus gerekend. Tien van deze kerkjes werden in 1985 door de

Traditionele productie van zoetwaren

Unesco tot werelderfgoed uitgeroepen, vier daarvan zullen we vandaag bezoeken.

Honderden glazen potjes staan er, stuk voor stuk doelgerichte aanslagen op onze bloedsuikerspiegel

Maar eerst wil Antonía tijdens de busrit een andere kwaliteit van de Cyprioten aansnijden – hun aanleg om allerhande vormen van zoetigheden te produceren en vooral om ze vervolgens in grote hoeveelheden te consumeren. Daartoe heeft ze didactisch materiaal mee, een aantal fiches met daarop niet alleen een foto van de delicatessen, maar ook het recept en zelfs de vermelding van de tijd in het jaar wanneer je deze bij voorkeur eet.

Neem bijvoorbeeld *bourekia me anari*, een knapperig taartje van filodeeg gevuld met *anari*, een traditionele zachte kaas die van de

Snoepjes van (in wijzerzin) watermeloen, bergamot, vijg, bittere sinaasappel, olijf en wortel. Middenin: walnoot

wei van *halloumi* gemaakt wordt. Zulke *bourekia's* worden heel het jaar door gegeten, maar vooral tijdens *tirini*, de zogenaamde *kaasweek*, de laatste week voor de vasten. De consumptie van vlees is dan verboden, maar eieren en zuivelproducten mag je dan nog steeds eten.

Of neem *tahinopita*. Ook deze taartjes, gevuld met *tahini* – een pasta van geroosterde sesamzaadjes – worden heel het jaar door gegeten. Maar het is vooral tijdens de vasten dat ze op tafel komen. Want een vasten die

48 dagen duurt, dat kan geen pretje zijn. Gelukkig is de consumptie van zoetigheden zoals *tahinopita* dan wel toegestaan omdat ze geen zuivelproducten, eieren of olie bevatten en dus eigenlijk *vegan* zijn.

Ons was het nog niet opgevallen, zo fel waren we in de ban van zoetigheden allerhande. Maar buiten vertoont het landschap meer kale plekken dan gisteren. Ooit was dat anders, beklemtoont Antonía, ooit was dit land helemaal door dichte bossen bedekt. Maar zowel de Egyptenaren als de Grieken kwa-

men hier hout halen om hun schepen te bouwen. Ook in de mijnen, in het bijzonder de kopermijnen, waren boomstammen zeer geëerd. Voeg daar nog wat bosbranden aan toe en je begrijpt waarom bossen het moeilijk kregen op dit eiland.

Dan duikt nog maar eens een van die schilderachtige dorpjes met zijn witte huizen en zijn rode pannendaken op. [Agros](#) is dit, het telt een duizendtal inwoners en bevindt zich ongeveer 1 020 m boven de zeespiegel. Alleen Prodomos en [Kyperounta](#) liggen nog

hoger. Zijn faam dankt Agros vooral aan het rozenwater dat ze hier uit een bepaald type geurige rozen trekken, wanneer die in mei en juni bloeien.

Rozenwater is niet het enige wat ze bij [Niki Agathokleous](#) produceren. Van alle soorten fruit maken ze hier al 37 jaar jam, marmelade, jelly, siroop, fruitsap, ... noem maar op. Zaakvoerder Niki ontvangt ons in hoogsteigen persoon en geeft uitleg. Elk jaar verwerken ze 250 ton fruit. De rekken in haar winkel staan er vol van. Honderden glazen potjes

staan er, stuk voor stuk doelgerichte aanslagen op onze bloedsuikerspiegel. Maar wees gerust, je kan hier ook de variant *Diet Diabetic* kopen, zodat ook diabetici van het fruit kunnen genieten.

Heel bijzonder zijn de snoepjes die ze van walnoten maken. De walnoten plukken kan je maar één dag per jaar, namelijk precies op het moment wanneer de walnoten nog niet te rijp zijn. Het resultaat is een versnapering die uniek is voor Cyprus. Nergens anders wordt dit gemaakt, stelt Niki met klem.

Geen vierkante centimeter is ongemoeid gelaten op de wanden, de pilaren, de gewelven, de apsis, de koepel

Niki leidt ons nu naar de kelder waar een tiental vrouwen appeltjes zitten te schillen. Vingervlug gaan de schillen eraf en worden de pitten verwijderd, terwijl de steeltjes mooi intact blijven. Zo krijgen de vruchten de *looks* van een artisaanaal product. In totaal telt het bedrijf 25 personeelsleden. Sommigen zijn met bottelen en verpakken bezig, anderen verwerken mandarijnen tot jam. Normaal werken ze acht uur per dag, maar

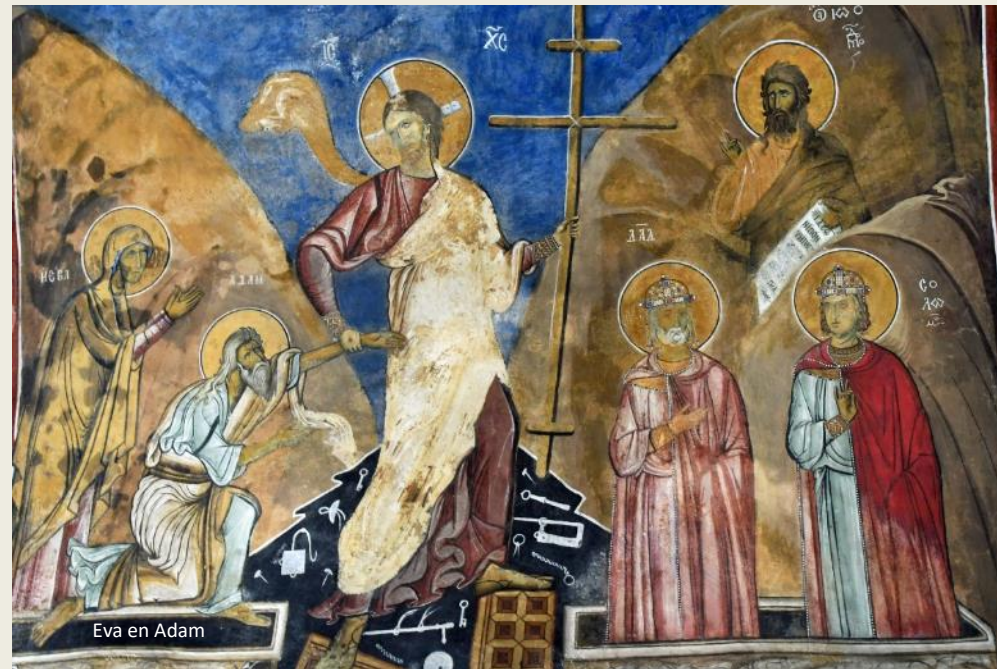
Panagia tou Araka

Pantocrator

Koor

Eva en Adam

soms is er geen fruit en dus geen werk. Dit is nu eenmaal een sterk seizoensgebonden activiteit. Dat ze zelfs in dit verre bergdorp mee zijn met de tijd, bewijst de prikklok. Die werkt niet met badges, maar met vingerafdrukken.

*Velen noemen deze panto-
crator de mooiste op Cyprus*

Een smalle weg, soms niet veel breder dan onze bus, voert ons over dicht beboste hellingen en langs diepe valleien verder noordwaarts. Heel af en toe wordt ons een doorkijkje op de vlakte van Mesaoria gegund. Droge terrassen zijn aangelegd om erosie tegen te gaan en gewassen te telen. Die getuigen van groot vakmanschap, beklemtoont Antonía, want bij de aanleg ervan zijn uitsluitend natuurlijke materialen gebruikt. Cement of beton is er niet aan te pas gekomen.

Tot in de 18e eeuw leefden er monniken in Panagia tou Araka, een kloostertje ongeveer 1 040 m hoog in de bergen, iets ten noorden van het

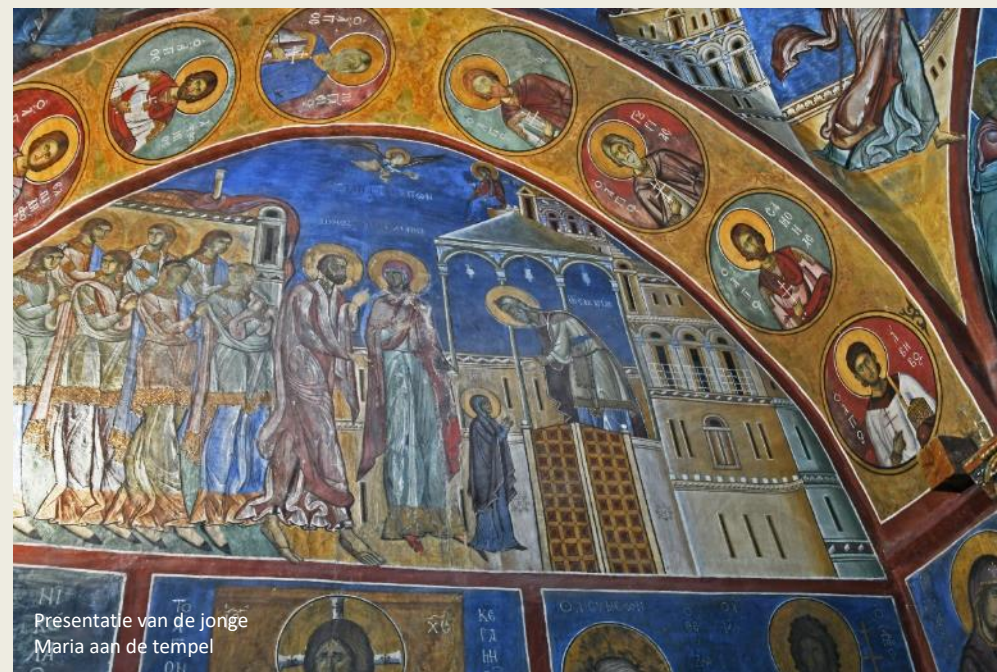
dorpje Lagoudera. Zoals de naam het zegt is het aan *Panagia* gewijd, de Maagd Maria. De toevoeging *tou Araka* verwijst dan weer naar een bepaald type kikkererwtten dat hier in de omgeving veel voorkomt.

Met zijn enorm dak lijkt het kerkje inderdaad eerder op een schuur dan op een kerkje. De buitenkant mag dan gevoelens van teleurstelling opwekken, het interieur oogt overweldigend. Geen vierkante centimeter is ongenoeid gelaten op de wanden, de pilaren, de gewelven, de plafonds, de apsis, de koepel. Wie verantwoordelijk is voor veel van dat moois, daar bestaat geen twijfel over. Theodoros Apsevdīs heeft zijn signatuur op een latei achtergelaten. Dat deed hij in december 1192. Van hem is geweten dat hij zijn opleiding in Constantinopel kreeg.

Dat deze Theodoros op het einde van de 12e eeuw werkzaam was, plaatst hem in de komneense traditie, genoemd naar de Byzantijnse keizer Alexios Komnenos. Typisch

Panagia tou Arakou –
Maria als Hodegetria

Presentatie van de jonge
Maria aan de tempel

Maria in Egypte

Ontslapenis van Maria

Panagia tou Araka

Panagia tou Araka –
Onze-Lieve-Vrouw van de Passie

hij zeggen wil *Ik weet wel dat je gezondigd heb, maar wees gerust, ik doe even alsof ik dat niet zie, ga nu maar gauw biechten.*

Sommige historici zien in de voorstelling van Onze-Lieve-Vrouw van de Passie een allusie op het droevige lot dat Cyprus in die tijd te beurt viel

Heel bijzonder is ook de voorstelling van Onze-Lieve-Vrouw van de Passie. Teder houdt ze haar Kind in haar armen, liefdevol kijken de twee elkaar aan. Een vredig tafereel, zo lijkt het. Toch is dat maar schijn. Maria is helemaal in het bruin gekleed, symbool van de immense droefenis die haar overmant terwijl ze bedenkt welk lot haar zoon te wachten staat. Dat blijkt ten overvloede uit de attributen die de twee engelen links en rechts van haar met zich meedragen. De ene heeft een speer in de hand, de andere een kruis. Sommige historici zien hier een politieke boodschap in, een allusie op het droevige lot dat Cyprus in die tijd te beurt viel, als speelbal van de toenmalige grootmachten.

De smalle weg slingert door pittoreske dorpjes omhoog, de haarspeldbochten zijn ongeheel scherp, een tegenligger kruisen is schier onmogelijk. Chauffeur Sean heeft er zijn handen mee vol.

Antonía kan erover meespreken. Al 33 jaar is ze als reisgids actief, maar [Stavros tou Agiamati](#) heeft ze nog maar enkele keren bezocht. Om de simpele reden dat de plek voor

voor deze stijl zijn de langgerekte figuren, de zachtere kleuren en de vrij sobere tafereelen met een minimum aan figuranten. In een latere periode zal de paleologische stijl meer barokke voorstellingen introduceren. Maar dat is voor straks.

Op het gewelf van de apsis herkennen we Maria met Jezus als een kleine volwassene op haar schoot. Hij heeft een rol van de Heilige Schrift in zijn hand, zij wijst hem aan als zijnde het Woord. Kortom, dit is een *Hodegetria*. Links van haar staat

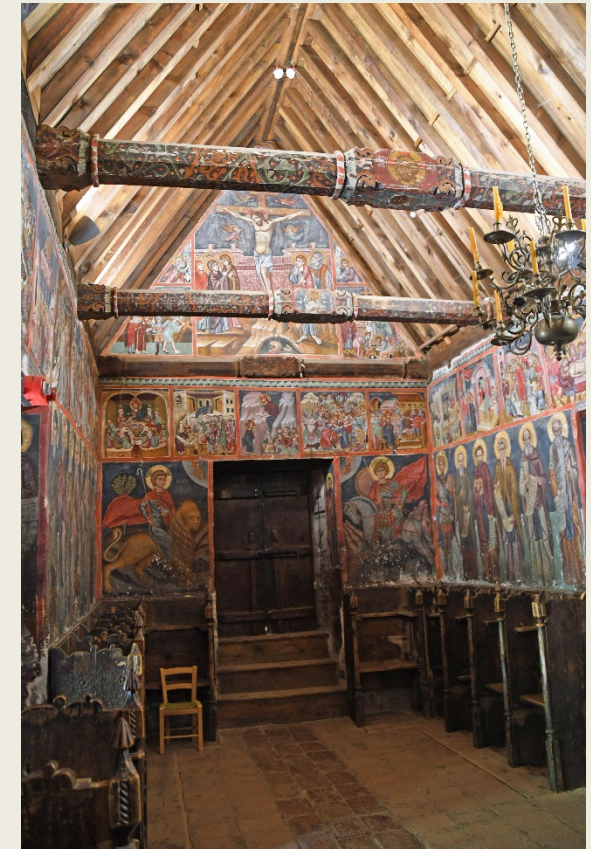

aartsengel Gabriël, rechts Michael. Iets lager zijn hogepriesters met witte gewaden en lange baarden afgebeeld. Een uitzonderlijk mooi tafereel is het, maar het dateert pas uit de 14e eeuw. Komneens mag je dit dus niet meer noemen.

Nog zo'n juweeltje is de pantocrator in de koepel boven onze hoofden. Velen roemen hem als de mooiste pantocrator op Cyprus. Wat hem een beetje bijzonder maakt is het feit dat hij ons niet streng aankijkt, maar discreet terzijde blikt. Alsof

Stavros tou Agiasmati

een grote bus niet toegankelijk is. In weerwil van het feit dat we ons nog altijd ruim negenhonderd meter boven de zeespiegel bevinden, blijft het zonnig en warm.

Kerk van het Heilige Water, zo luidt de letterlijke vertaling van Stavros tou Agiasmati. Dat zou betekenen dat er zich in de buurt van het kerkje een waterbron bevindt. Anderen sluiten niet uit dat de naam Agiasmati van een gelijknamig

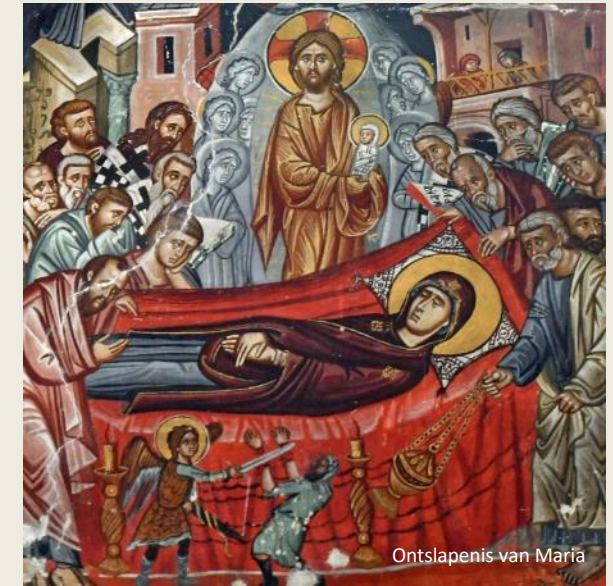
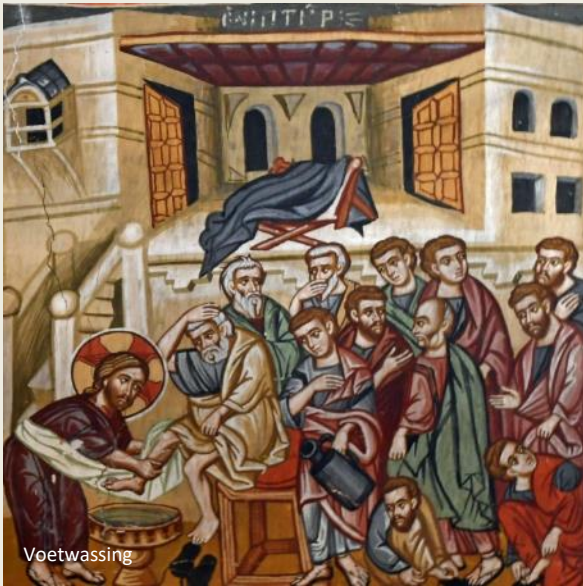
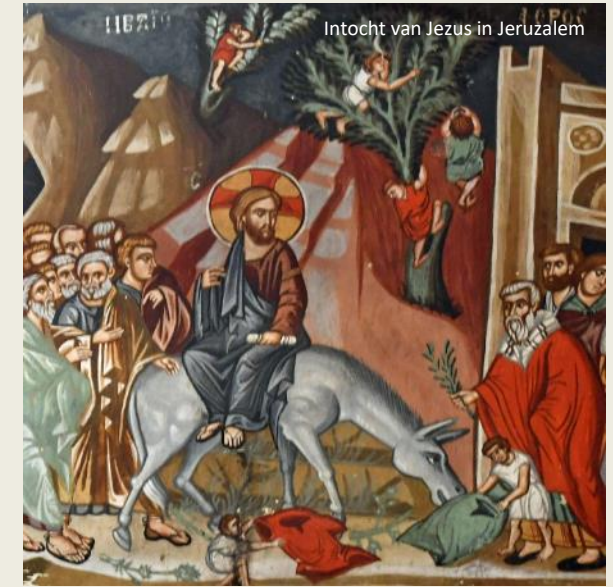
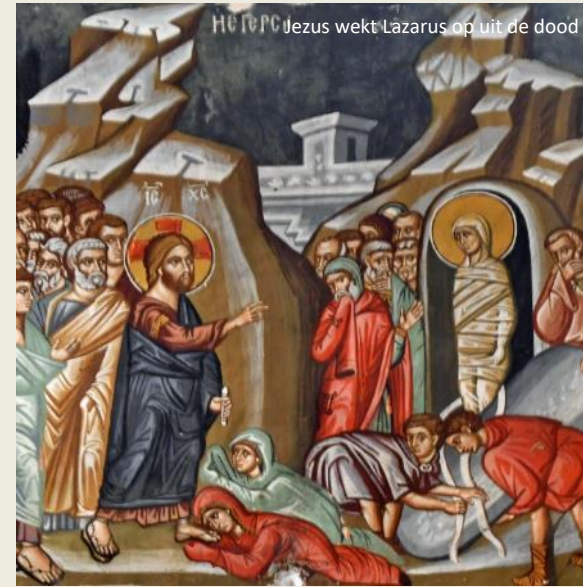
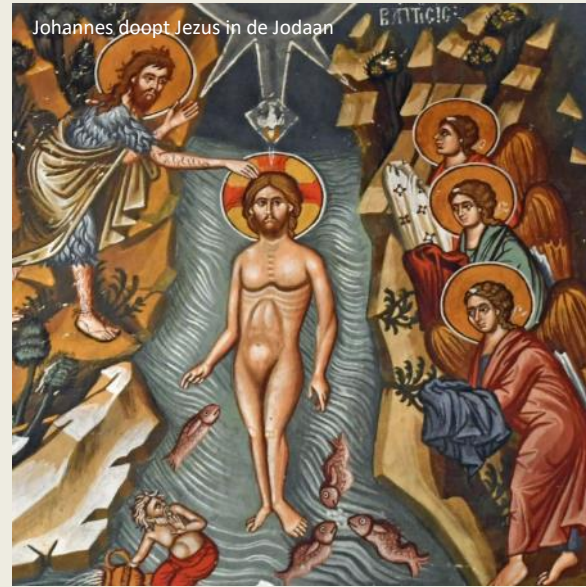

dorpje in de buurt van Constantinopel afkomstig is. Een dorpje dat tegenwoordig [Altinova](#) heet. In 1453, toen de islamitische Ottomanen Constantinopel belegerden, zouden de Grieks-orthodoxe inwoners van Agiasmati naar hier gevlucht zijn en de plek naar hun thuisland genoemd hebben.

Zelfs de trek balken van het houten gebinte zijn met bloemmotieven en het gelaat van Jezus beschilderd

Wat er ook van zij, oorspronkelijk moet naast het kleine kerkje een klooster gestaan hebben, want er zijn nog enkele sporen van kloostercellen van monniken terug te vinden. Wanneer het kerkje precies gebouwd is, weet men niet met zekerheid. Maar het is meer dan waarschijnlijk dat het uit de 15e eeuw dateert, vermits de fresco's in 1494 voltooid zijn. Dat maakt Stavros tou Agiasmati ongeveer drie eeuwen jonger dan Panagia tou Araka.

Ook hier stelt het buitenaanzicht ons een

beetje teleur. Het kerkje gaat grotendeels onder een steil dak schuil, al zijn de muren wel in beperkte mate zichtbaar. Binnenin zijn we verrast door de architecturale eenvoud

van het gebouw. Gewelven, pilaren, een koepel of een plafond zijn er niet, we bevinden ons in een rechthoekige ruimte waar je tegen het open dakgebinte aankijkt.

Kleurrijke fresco's sieren de wanden. We herkennen scènes uit het leven van Jezus

Alleen de eenvoudige iconostase, de apsis en enkele nissen in de zijmuren brengen wat structuur in de ruimte. Houten banken tegen de zijwanden geven aan waar de monniken

Maria als Platytera

indertijd plaatsnamen.

Een waar juweeltje is de voorstelling van Maria op de schelp van de apsis

Kleurrijke fresco's sieren de wanden. We herkennen scènes uit het leven van Jezus – geboorte, doop, de opwekking van Lazarus uit het graf, de intrede in Jeruzalem, de transfiguratie op de berg Tabor, het Laatste Avondmaal, de judaskus, ... om er maar enkele te noemen. Daaronder zijn levensgrote figuren afgebeeld, heiligen wellicht, te oordelen naar

hun ernstige gelaatsuitdrukking, hun lange, grijze baard en de nimbus rond hun hoofd. Zelfs de trekbalken van het houten gebinte zijn met bloemmotieven en het gelaat van Jezus beschilderd.

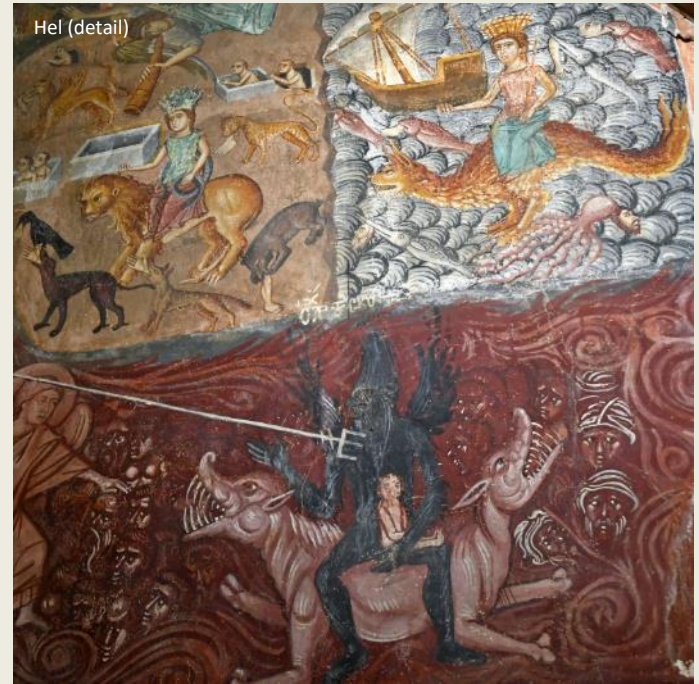
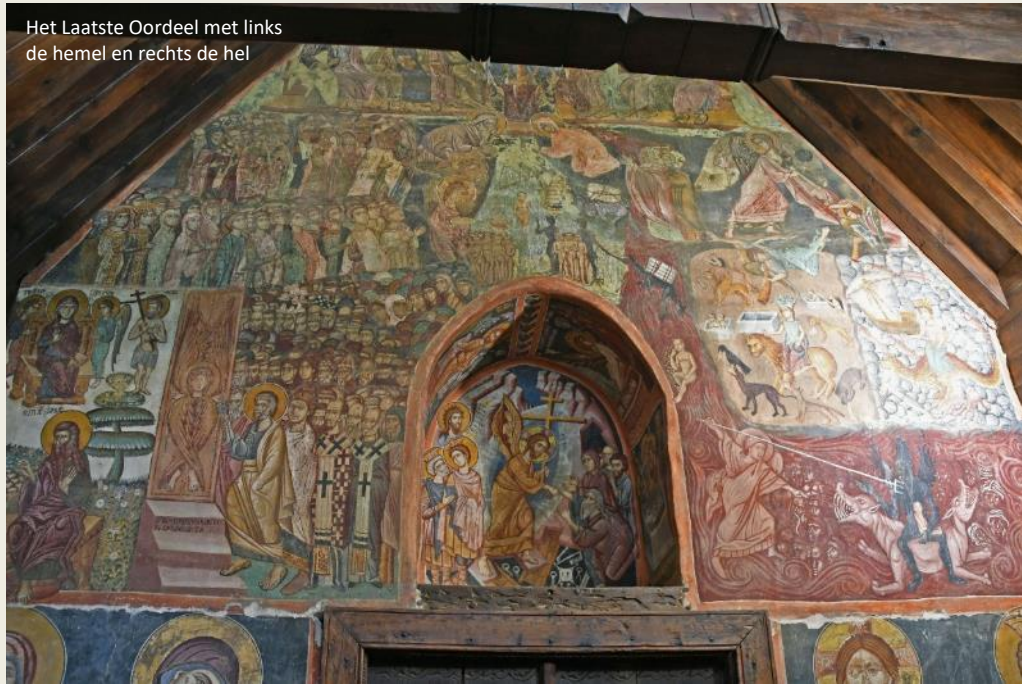
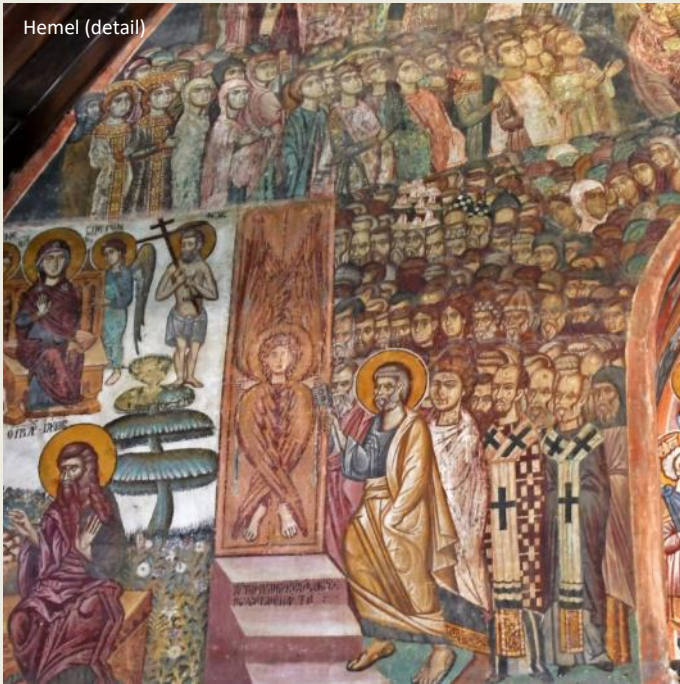
Een waar juweeltje is de voorstelling van Maria op de schelp van de apsis. Ze is zittend afgebeeld, de handen geheven, de handpalmen naar ons gericht, een medaillon met Jezus op haar borst – een *Platytera* dus.

Opmerkelijk is de voorstelling van de

Agios Mamas

Ontslapenis van Maria. Het tafereel is ons intussen bekend – het lichaam van Maria ligt levenloos op een bed, Jezus staat klaar om haar ziel in de vorm van een kind ten hemel te voeren, een twintigtal personen kijkt toe. Toch is er een man die meteen opvalt. Hij blijkt stiekem het lichaam van Maria aangeraakt te hebben. Een duidelijk geval van *#MeToo avant la lettre*, dunkt ons. De snoondaard krijgt dan ook meteen lik op stuk. In één beweging hakt een engel zijn beide handen af.

Het is een zekere Philippos Goul, een orthodoxe Syriër, die dit alles geschilderd heeft. Ook de fresco's in de [Agios Mamaskerk](#) in Louvaras zijn van zijn hand, weet Antonía. De stijl die hij hanteert noemt men de paleologische stijl, omdat toen de dynastie der Paleologen in Constantinopel aan de macht was. Vergeleken met de komneense stijl uit de 12e eeuw zijn de kleuren meer uitgesproken en wemelt het op elk paneel van de figuren. Een inscriptie leert ons dat de bouw van de kerk door priester Petros Peratis en diens vrouw Pepani gefinancierd werd.

Dan schudt Antonía nog een verrassing uit haar mouw. Ook aan de buitenkant blijkt de achtergevel van de kerk beschilderd te zijn. Een enorm tafereel is het, meters hoog, het

stelt het Laatste Oordeel voor. Links zien we hoe het er in het paradijs aan toegaat, met beate figuren die er gelukkig uitzien. Rechts is de hel afgebeeld, een plek waar je echt niet wil terechtkomen. Mensen worden er door allerhande wezens opgegeten. We zien handen en benen uit de muil van wolfachtige monsters steken, of het hoofd van een ongelukkige die in de greep van een reusachtige octopus gevangen zit. Merkwaardig is het verschil in stijl. Links zijn de figuren in de vertrouwde paleologische stijl weergegeven, de stijl die rechts wordt gehanteerd zouden we eerder naïef noemen.

Een enorm tafereel is het, meters hoog, het stelt het Laatste Oordeel voor

Ondertussen is een vrij dicht wolkendek over de bergen geschoven. Maar dat blijkt geleidelijk weg te ebben terwijl we ons naar ons volgende kerkje begeven. Daar is het zonnig, er is nauwelijks een wolkje aan de lucht. Op de begane grond ziet het er iets minder rooskleurig uit. Twee grote bussen op de parking voorspellen weinig goeds. Gedaan met de rust, hier wordt het drummen in het kleine kerkje. Al blijkt dat uiteindelijk mee te vallen, de meeste bezoekers zitten reeds aan tafel voor de lunch.

Dat [Panagia tis Asinou](#) zoveel belangstelling geniet hoeft ons niet te verbazen. Vermoedelijk is dit het bijzonderste van alle kerkjes die we vandaag te zien

Panagia tis Asinou

krijgen. Dat heeft in de eerste plaats met zijn ouderdom te maken. Het is tussen 1099 en 1105 gebouwd, op initiatief van Nikiforos Ischirios, een magistraat die net daarvoor zijn vrouw Gefyra verloren had. Hij stond ook voor de financiering in. Niet veel later is er een klooster aan toegevoegd, want het staat vast dat Nikiforos zich hier terugtrok om er als monnik te sterven. Soms wordt het kerkje Forviotissa genoemd, een verwijzing wellicht naar de pastorale omgeving waarin we ons bevinden.

Gelukkig blijven de expressieve buitenmuren, opgetrokken uit gele kalksteen en ruw vulkanisch gesteente, grotendeels zichtbaar

Ook hier is achteraf een steil dak van leisteen tegels als bescherming over het kerkje gebouwd. Gelukkig blijven de expressieve buitenmuren, opgetrokken uit gele kalksteen en ruw vulkanisch gesteente, grotendeels zichtbaar. Maar de eeuwen hebben het

Ontslapen van Maria

kerkje niet gespaard. Aardbevingen teisterden het gebouw, de apsis moest opnieuw gebouwd worden.

Weer worden we door het interieur overwelgd wanneer we het kerkje betreden. Meer dan honderd kleurrijke fresco's met een menigte aan figuranten verdringen elkaar op de wanden en de plafonds. Sommige fresco's zijn in de loop der eeuwen overschilderd, waardoor een perspectief ontstaat dat heel de periode van de 12e tot zelfs de 17e eeuw overspant. Veel vertrouwde scènes uit het leven van Jezus komen aan bod – de geboorte,

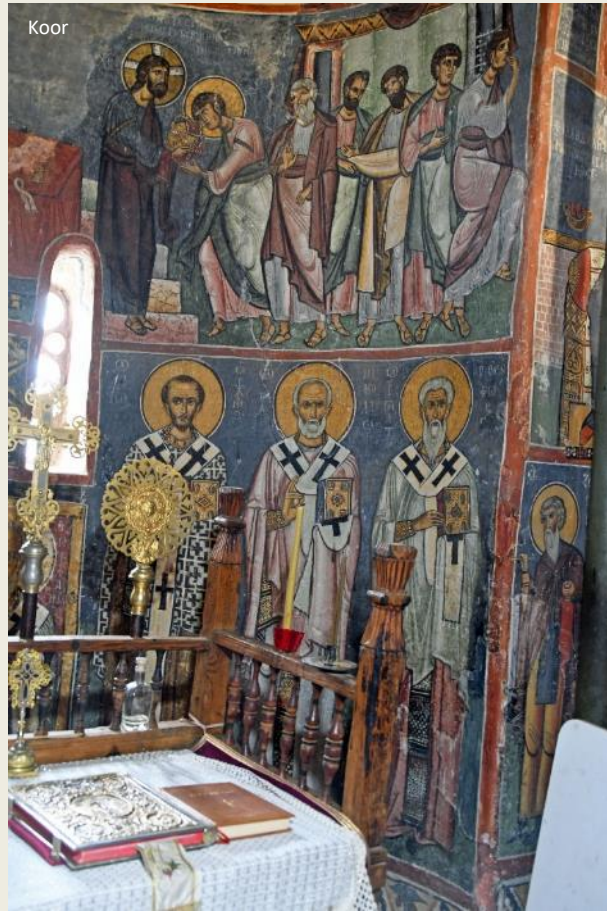
de doop, de transfiguratie, de judaskus, de helpende hand van Simon van Cyrene, de kruisdood, de graflegging, ...

Ook de Ontslapen van Maria is afgebeeld. Maar ditmaal zonder de snoodaard die haar lichaam aanraakt, gnuift Antonía. Elders is een man afgebeeld met een maquette van de kerk in zijn handen. Dat is Nikiforos, de man die de bouw bekostigde. Zijn vrouw, beduidend kleiner, staat achter hem.

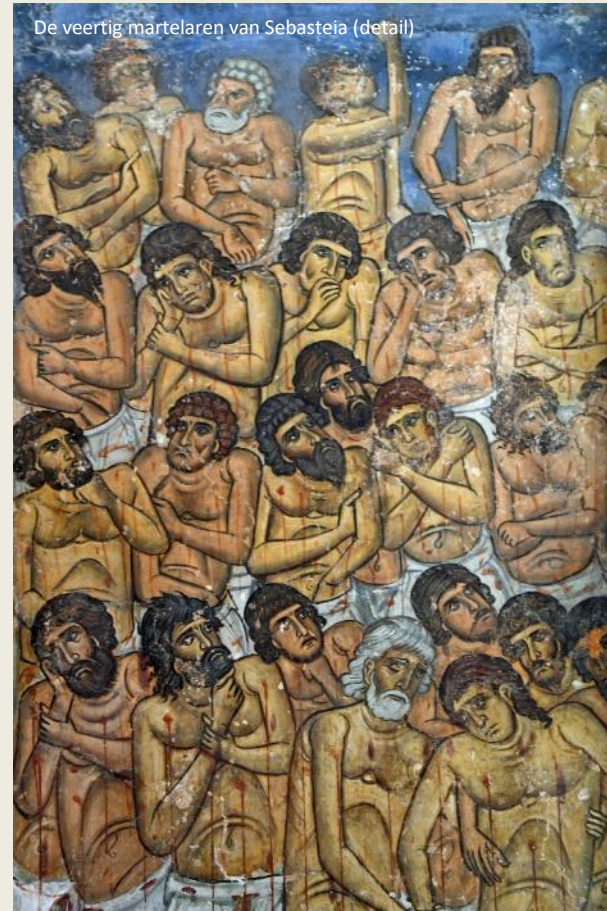
Opmerkelijk is de personificatie van de Jordaan bij de doop van Jezus, een detail dat indertijd tot controversen leidde. Dat de rivier

Panagia tis Asinou

Koor

De veertig martelaren van Sebasteia (detail)

Een van de sponsors in Frankisch habijt

door een menselijke figuur voorgesteld werd, is niet zo bijzonder, dat kwam vaker voor. Maar in dit geval gaat het om een man met vleugels. Indertijd noemden sommigen dat des duivels, iets wat niet in een kerk thuishoort.

Het fresco met de veertig martelaren van Sebasteia mag je uniek noemen, want dit komt nergens anders aan bod

Het fresco met de veertig martelaren van Sebasteia mag je uniek noemen, want dit thema komt nergens anders aan bod, beklemtoont Antonía. Aangenomen wordt dat het geen legende is, maar op waar gebeurde feiten berust. Die speelden zich omstreeks 320 in Sebasteia af, het huidige Sivas in Turkije. Een nieuwe Romeinse gouverneur wou er orde op zaken stellen en liet de sol-

daten van het XIIe legioen trouw zweren aan de keizer en liet hen alle christelijke symbolen verwerpen. Veertig soldaten *outen* zich als christenen en weigerden dat laatste te doen. Om hen tot inkeer te brengen dwong de gouverneur hen op een bevroren meer plaats te nemen, naakt in de ijzige wind. Op de oever liet hij een bad installeren waaruit

aanlokkelijke warme dampen opstegen. Vergeefse moeite, de veertig bleven de vrieskou tarten. Op eentje na. Die nam stiekem de benen, maar een andere soldaat merkte dat en nam spontaan diens plaats in zodat het niet ontdekt werd. Markant is wel dat samen met het verhaal ook de individuele namen van de veertig martelaren overgeleverd zijn.

Na de bouw van de kerk was het twee eeuwen wachten, tot 1332, vooraleer de narthex of voorhal van de kerk beschilderd werd. Dat maakt dat de Franse invloed duidelijk merkbaar is. Zo is een van de donoren, een dame,

gekleed in een wit habijt in Franse stijl. Ditmaal kijkt de pantocrator op de koepel ons wel recht in de ogen. Dat herinnert ons eraan dat we nog altijd niet gebiecht hebben. Verdorie toch.

Het is al bijna twee uur wanneer we in het nabijgelegen restaurant voor de lunch neerstrijken. Een restaurant met duizend zitplaatsen, dat hebben we nog niet vaak gezien. Maar in Cyprus is dat niet ongewoon, in aanmerking genomen dat voor een bruiloft makkelijk duizend tot tweeduizend gasten uitgenodigd worden.

De weg loopt nu parallel met de Groene Lijn, de bufferzone tussen het Turkse en het Griekse gedeelte

Twee kerkjes heeft Antonía nog als extraatje voor ons in petto. Langs de noordflank van het Troödosgebergte dalen we naar de Mesaoriavlake af. In de verte vangen we af en toe een glimp op van de [baai van Morfou](#), de plek waar de Turken vanaf december 1963 voorraden en vrijwilligers ontscheep-ten om de Turkse Cyprioten te ondersteunen. Ter hoogte van [Kato Koutrafas](#) bereiken

we de B9. De weg loopt nu parallel met de Groene Lijn, de bufferzone tussen het Turkse en het Griekse gedeelte. Mochten we dat niet beseffen, dan herinnert een bemande uitkijkpost ons daar wel aan. Met prikkeldraad omgeven staat hij op een hoge heuvel, nauwelijks enkele honderden meters rechts van de weg.

Half vier is het wanneer we allengs de [Soleiavallei](#) of de Appelvallei naderen, de vallei waar de appelbomen welig tieren. Haar zoete naam ten spijt telt de vallei slechts enkele kleine dorpjes met erg weinig inwoners.

Robinia ("valseacacia")

Panagia tis Podithou

Iconostase

Maar nu in de steden alles zo duur wordt, keren nogal wat mensen naar hun vroegere heimat terug.

Vrijwel zeker behoorde de opdrachtgever tot een van oorsprong Franse familie die Grieks sprak en de orthodoxe rituelen volgde

Waar we de Byzantijnse kerkjes tot nu toe op afgelegen plekken in het gebergte moesten zoeken, blijkt [Panagia tis Podithou](#) midden in de vruchtbare bovenvallei van de Karkotis te

liggen, nogal dicht bij het dorpje [Galata](#). Over een grindweg wandelen we ernaartoe. Zoals gebruikelijk gaat het kerkje onder een steil dak schuil. Links rijst een enorme zwarte den uit de velden op. Wie weet, stond die boom er al toen dit kerkje in 1502 ten tijde van de Venetiaanse overheersing gebouwd werd.

Vergeleken met al het voorgaande stelt dit interieur enigszins teleur. Of geldgebrek de reden was, of een tekort aan monniken, of een combinatie van beide, laat Antonía in het midden. Feit is dat er alleen in de apsis en op

de achterwand fresco's aangebracht zijn. De overige wanden zijn met een bleke kalklaag bezet en zelfs deels afgebladderd.

Ook het vergulde houtsnijwerk van de iconostase maakt aanvankelijk een sobere indruk. Maar de 16e eeuw was de tijd waarin de renaissance ook Cyprus bereikte. Zo ontstond een mix van late gotiek en vroege renaissance, een evolutie waarvan deze iconostase een van de beste voorbeelden is. Helaas zijn dieven in 2003 met de twee kostbare panelen van de centrale deur aan de haal gegaan.

Niemand weet waar ze zich momenteel bevinden. Een groot gat ontsiert nu het kunstwerk.

Zo ontstond een mix van late gotiek en vroege renaissance, een evolutie waarvan deze iconostase een van de beste voorbeelden is

Voor het mooiste fresco wenden we ons naar de apsis. Een puntgave voorstelling is het, met sprankelende kleuren en haarscherpe

Panagia tis Podithou – Kruisiging

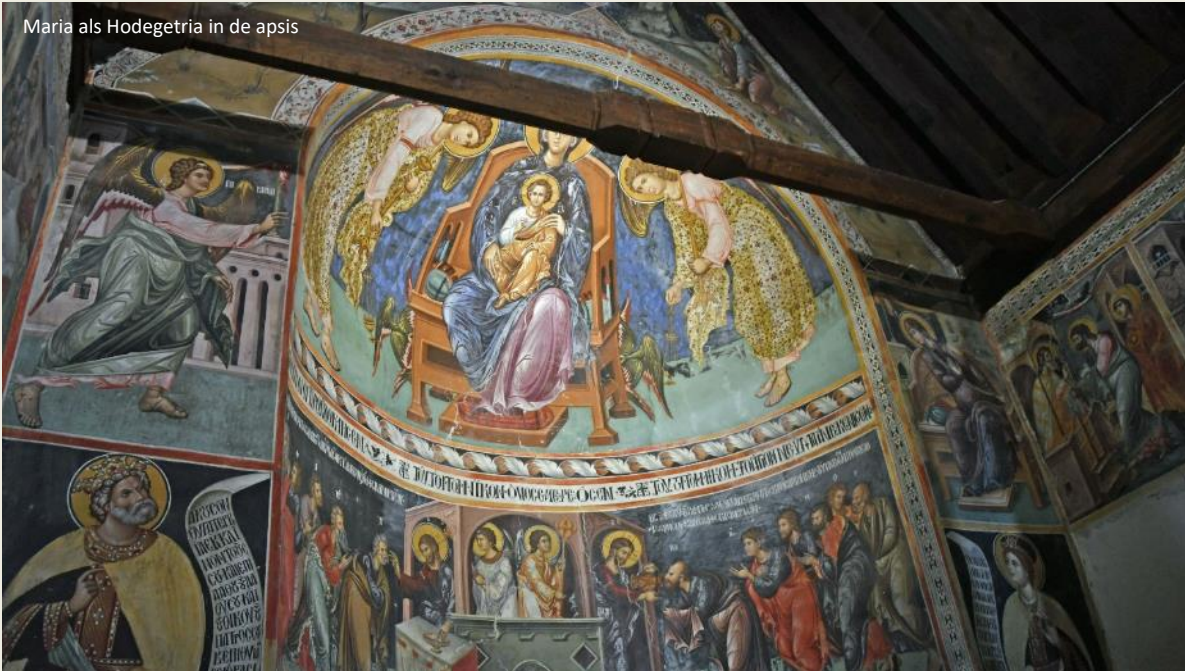
details. Maria heeft Jezus op haar schoot zitten, de aartsengelen Michael en Gabriël flankeren haar. Eronder is de Heilige Communie van de apostelen weergegeven, met links het delen van het Brood, rechts het ontvangen van de Wijn. Een prachtig geheel.

Voorals in de Kruisiging lijken renaissance-elementen het Byzantijnse karakter van het werk bijna helemaal te verdringen

Het was een zekere Demetre de Coron, een commandant van de nabijgelegen baronie van Pentageia – het huidige Yeşilyurt aan de kust – die op hoge leeftijd de opdracht gaf dit kerkje te bouwen en die de werkzaamheden sponsorde. Op de buitenmuur zien we hem als een oude man afgebeeld terwijl hij samen met zijn Griekse vrouw Eleni een model van het kerkje toont. Vrijwel zeker behoorde hij tot een van oorsprong Franse familie die Grieks sprak en de orthodoxe rituelen volgde.

De schilder daarentegen was uit Constantinopel afkomstig. In Italië had hij zich verder in de schilderkunst bekwaamd en was er sterk door de meesters van de Italiaanse renaissance beïnvloed. Vooral in de Kruisiging, een imposant fresco op de achterwand, komt dat tot uiting. Renaissance-elementen lijken het Byzantijnse karakter van het werk bijna helemaal te verdringen. Het werk zou in onze westerse musea niet misstaan.

Maria als Hodegetria in de apsis

Naar het laatste kerkje, Naos Theotokos Archangelos Michael, is het maar enkele minuten wandelen. In feite is dit een kleine familiekapel, met een klooster had dit kerkje niets te maken. Het moet in het begin van de 16e eeuw gebouwd zijn, want een inscriptie leert ons dat Simeon Axentis op 17 januari 1514 de laatste hand legde aan zijn fresco's. Elders lezen we dat Stefanou Zacharia en zijn vrouw Loeizas de bouw van de kapel bekostigden, terwijl Polou Zacharia en zijn vrouw Mandelena de fresco's betaalden. Kennelijk

Naos Theotokos Archangelos Michael

Maria Boodschap – Maria in Egypte

waren het twee broers die hier in het zielenheil van hun familie investeerden. Polou en Mandelena hebben zich met hun zoon en hun drie dochters laten afbeelden. Hun weelderige kledij bevestigt het vermoeden dat het een aristocratische familie moet geweest zijn.

Het selecte clubje van tien kerkjes die als werelderfgoed erkend zijn, daar maakt deze eenvoudige maar mooie familiekapel geen deel van uit. Waarom dat zo is, is niet duidelijk. Aan onze appreciatie doet dat alvast geen afbreuk. Met genoeg aanschouwen

we de scènes uit het leven en het lijden van Jezus en Maria.

Verrassend is de uitbeelding van enkele verhalen uit het Oude Testament

Verrassend is de uitbeelding van enkele verhalen uit het Oude Testament. Zo maken Joachim en Anna hun opwachting – de ouders van Maria en dus de grootouders van Jezus. Ook het thema van de gastvrijheid van Abraham komt aan bod. We zien Abraham en Sara aan een tafel zitten, samen met drie nobele

De sponsors Polou en Mandelena met hun zoon en drie dochters

onbekenden die ze een gastvrij onthaal aangeboden hebben. De drie figuren stellen de Heilige Drievuldigheid voor, horen we Antonía zeggen.

Huh? De Heilige Drievuldigheid in het Oude Testament? Jezus en de Heilige Geest verschijnen toch pas in het Nieuwe Testament op het toneel? Maar Antonía laat zich niet van haar stuk brengen. Dit verhaal uit Genesis 18-19 wordt als een van de oudtestamentische profetieën beschouwd. Een profetie waarin de komst van de Heilige Drievuldigheid voorspeld wordt.

Even na vier zetten we de terugweg in, zuidwaarts over het Troödosgebergte naar Limassol. Vanmorgen was het ons al opgefallen, het enorme grijze litteken dat de groene, dicht beboste bergen ter hoogte van Kato Amiantos ontsiert. Het lijkt wel alsof een ruimtemonster een flinke hap uit de bergen genomen heeft. Maar dat is het niet, het is de mens zelf die dit gedaan heeft. In een niet zo ver verleden werd hier een asbestmijn uitgebaat. Dat leverde elk jaar een productie van twintig- tot dertigduizend ton asbestvezels op.

In een niet zo ver verleden werd hier een asbestmijn uitgebaat. Wat ooit een grote bron van inkomsten was, is nu de grootste milieuramp van het eiland

Kato Amiantos, het dorpje waar we nu passeren, was de draaischijf van alle bedrijvigheid rond de mijn. De plaatselijke tewerkstelling scheerde hoge toppen. Tot de mijn in 1987 bij gebrek aan vraag naar asbest gesloten werd. Wat ooit een grote bron van inkomsten was, is nu de grootste milieuramp van het eiland, besluit Antonía. Hoeveel inwoners van Kato Amiantos aan mesotheliom gestorven zijn, is niet geweten.

[Top](#)

Jaak Palmans

© 2023

Lees het vervolg in (4/4)

[Wandelen door de klassieke mythologie](#)

